

Päivi Maaranen

Arkeologisten kohteiden arvottaminen – arvot ja niitä sivuava keskustelu 2000-luvulta alkaen

Värdering av arkeologiska fyndlokaler – värdena och diskussionen kring dessa under 2000-talet

I Finland har en mera ingående diskussion kring de arkeologiska fyndlokalernas värden och deras värdering uppstått på 2000-talet. I artikeln begrundas de värden samt deras karaktär som framförts i diskussionen. Dessutom övervägs den praxis och de resultat som uppstått vid värdering av arkeologiska fyndlokaler och traditionsbiotoper.

Arkeologisten kohteiden arvot ja arvottaminen ovat puhuttaneet arkeologeja laajemmin 2000-luvulta alkaen (Museovirasto 2008: 1). Tätä keskustelua ja sitä edeltäviä vaiheita on tutkinut tarkemmin Johanna Enqvist (esim. 2016: 139–152, 272–275). Arkeologisia kohteita on sinänsä arvotettu jo pitkään tehtäessä päätöksiä esimerkiksi niiden säilyttämisestä maankäyttöhankkeiden yhteydessä (esim. Huurre 1973: 27; Purhonen et al. 2001: 5, 10; Maaranen & Kirkinen 2013). Siinä arvioinnin yhtenä työkaluna on käytetty nk. rauhoitusluokitusta (ks. Huurre 1973: 46–47).

Arvot ja niiden muodostumisen kulut eivät ole välttämättä tiedostettuja, vaan vähittäin mielessä muovautuvia kokonaisuuksia (vrt. Enqvist 2016: 165–166). Sen vuoksi arvojen perustaa ja sisältöä voi olla joskus vaikea hahmottaa. Arvot ohjaavat ja suuntaavat kuitenkin koko ajan säilyttämiseen liittyvää toimintaa, kuten esimerkiksi suojelussa tehtäviä valintoja (vrt. Nurmio 2000: 18). Arvofilosofia vaikuttaa puolestaan siihen, millaisia näkemykset arvoista ja niihin perustuvista toimenpiteistä ovat (vrt. Vuo-

jala 2014: 130). Seuraavassa arvoja tarkastellaan perinnemaisemien, ja niistä tarkemmin arkeologisten kohteiden ja perinnebiotooppien arvottamisen yhteydessä. Tavoitteena on pohtia lyhyesti sekä arvoja että arvottamisen menettelyjä.

Käytetyistä käsitteistä

Perinnemaisema-käsite ymmärretään hie-
man eri tavoin riippuen yhteydestä, jossa
sitä käytetään. Maisema-alue työryhmän
mietinnössä perinnemaisemat jaetaan kah-
teen pääryhmään eli perinnebiotooppeihin
ja rakennettuihin perinnemaisemiin. Perin-
nebiotooppeihin lukeutuvat pääosin niitto-
ja laiduntalouden muovaamat luontotyypit,
kuten esimerkiksi erilaiset niityt, hakamaat
ja metsälaitumet. Rakennettuihin perinne-
maisemiin kuuluvat puolestaan muun muassa
historialliset rakennukset ja rakennelmat
ympäristöineen, rakennelmat luonnonmaise-
massa ja erilaiset arkeologiset kohteet. (Haa-
panen & Heikkilä 1993: 48–50.)

Arvo ja arvokkuuskin voivat saada toisistaan poikkeavia määritelmiä. Shalom H. Schwartzin (esim. 1992: 4, 13, 16, 42, 50; 2012: 3–4) ajatuksia mukaillen tässä artikkelissa arvolla tarkoitetaan haluttavaa ja tavoiteltavaa aineellista tai aineetonta asiaa. Arvottamisella tarkoitetaan puolestaan näiden asioiden järjestämistä suhteessa toisiinsa ja valintojen tekemistä sen perusteella. Arvokkuus tarkoittaa valittujen ja luokiteltujen arvojen riittävän suurta kokoomaa. Näin arvot ovat valintojen taustalla vaikuttavia, arvokkaiksi miellettyjä asioita. (Maaranen 2017: 216–217.)

Arvot eivät ole olemassa ilman ihmistä, joka määrittelee niiden sisällön. Tästä johtuen arvot eivät ole yleispäteviä ja mielihaluista täysin riippumattomia (Vuojala 2014: 131). Sen sijaan ne ovat subjektiivisia ja kytkeytyvät ihmisiin, yhteisöihin ja heidän toiveisiinsa. Lisäksi arvot ovat suhteellisia ja muuttuvia, joten ne tulevat ilmi erilaisina arvostelmina ja valintoina. (Esim. Moore 2004: 75–76, 81–83, 85, 88; Enqvist 2016: 39.) Petri Vuojala (2014: 131–132) on arvioinut, että historiaan liittyvät arvot pakenevat määritelmiä ja niihin liittyy sanattomia, ei-järjellisiä ulottuvuuksia. Tämän vuoksi historiallisten arvojen perusteella arvottamisen voi hänen mukaansa arvioida olevan jopa vain yksittäisten tapausten erittelyä.

Arkeologisten kohteiden arvot: muinaismuistolaki ja rauhoitusluokitus

Arkeologisten kohteiden arvottaminen perustuu muinaismuistolakiin (295/1963). Siinä ei kuitenkaan mainita arvoja, joita arvottamisessa voi käyttää (ks. myös Halinen 2013: 24). Lain mukaan kiinteään muinaisjäännekseen kuuluu sen laadun ja merkityksen kannalta välttämätön tila suoja-alueen muodossa (4 §). Lisäksi todetaan, että lääninhallituksen tulee antaa tarvittaessa erityisiä arvoa turvaavia määräyksiä (8 §). Jos kiinteä

muinaisjäännos tuottaa sen merkitykseen nähden kohtuuttoman suurta haittaa, siihen voidaan antaa hakemuksesta lupa kajota (11 §). Muinaismuistolaissa muinaisjäänneksen arvottamiseen liittyvät siis arvo, laatu ja merkitys. Epäsuorasti niiden voi ajatella liittyvän lain 1 §, jossa kiinteiden muinaisjäänneksen todetaan olevan ”rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta”. Lain näkökulmasta arvoa ja merkittävyyttä arvioidaan sen mukaan, millainen muisto kiinteä muinaisjäännos on (ks. myös Enqvist 2016: 133).

Muinaismuistolakiin liittyvässä hallituksen esityksessä (1962: 2–3, 5) mainitaan tarkemmin arvoja, joilla kiinteää muinaisjäännostä arvioidaan. Esityksessä käytetään ilmaisia kulttuuriarvot ja sivistykselliset arvot. Niitä ovat tarkemmin eriteltynä kulttuuri-intressi ja arvokkuus muinaistutkimuksen kannalta sekä liittyvyys historialliseen muistoon ja esihistoriallinen tai historiallinen merkittävyys. Lisäksi vanhaan tapaan tai tarinaan liittyvyys kuuluu näihin arvoihin. Muuna merkittävyyden arvioinnissa vaikuttavana tekijänä mainitaan yleinen etu. Rakennusten osalta vertautuvana mainitaan sivistyshistoriallinen huomattavuus. Vaikuttaakin siltä, että kiinteiden muinaisjäänneksen merkittävyyden arviointiin on 1960-luvulla ajateltu voitavan käyttää ainakin edellä mainittuja kriteerejä.

1970–2000-luvulla arvottamisen tukena hyödynnettiin muun muassa rauhoitusluokitusta. Luokitus kehitettiin alun perin viranomaisen työkaluksi, mutta se laajeni sittemmin yleisempään tietoisuuteen arvottamisen välineeksi (Taskinen & Uino 2012). Muinaismuistolain 2 § perusteella arkeologisista kohteista valikoituneet kiinteät muinaisjäänneokset jaoteltiin rauhoitusluokituksessa kolmeen ryhmään. I luokan kohteet olivat valtakunnallisesti merkittäviä ja niiden säilyminen tuli turvata kaikissa olosuhteissa. Tämä voi periytyä jo nykyistä muinaismuistolakia edeltävästä asetuksesta vuodelta 1883. Siinä säilyt-

täminen liittyi sellaiseen historialliseen arvoon, jota ei tule muuttaa (Keisarillinen asetus 16/1883: 3 §). I luokan kohteisiin liittyi myös tieteellinen arvokkuus tai kelpaavuus nähtävyydeksi. II luokassa kohteen arvon selviäminen edellytti tarkempia tutkimuksia, joiden perusteella se voitiin siirtää muihin luokkiin. III luokan kohteet olivat joko kokonaan hävinneet tai tutkittu, tai niitä ei katsottu tutkittuina tarpeellisiksi pitää enää rauhoitettuna. (Esim. Huurre 1973: 46–47; Uino 2000: 239.)

Arkeologisten kohteiden arvot: 2000-luvulta alkanut keskustelu

Vuonna 2001 Museovirasto esitteli valtakunnallisesti merkittäviä kiinteitä muinaisjäänöksiä julkaisussaan *Maiseman muisti* (Purhonen et al. 2001: 8). Sen kohdevalinnat mainittiin tehdyn neljän arvon perusteella. Käytettyjen arvojen lukumäärä oli suhteellisen pieni ja niiden sisältö pyrittiin määrittelemään. Arvojen valintaa ja sen perusteluita ei kuitenkaan selitetty tarkemmin. *Maiseman muistin* julkaiseminen ja muu arkeologian muuttuminen johtivat yleisempään keskusteluun arkeologisten kohteiden arvottamisesta.

Arvoja koskevaa keskustelua käytiin monin tavoin, muun muassa erilaisten artikkelien, raporttien, oppaiden, arvottamistyön, seminaarien ja muinaismuistolain arvioinnin yhteydessä (ks. tarkemmin Maaranen 2017: 395–400). Tähän arvottamiseen liittyvään keskusteluun kytkeytyi myös historiallisen ajan arkeologisten kohteiden laajempi tunnistaminen ja määrittely. Arvottamista ja valintojen tekemistä pidettiin perusteltuna, sillä kaikkien historiallisen ajan arkeologisten kohteiden säilyttämistä ei nähty tarkoituksenmukaisena. (Niukkanen 2000: 208, 217; Enqvist & Niukkanen 2007: 11; Niukkanen 2009: 14–15; Enqvist 2016: 148–149.)

Arvoja ja arvottamista koskevan keskustelun yhteydessä esiintuotujen arkeolo-

gisten kohteiden arvokkuuden määrittelyssä vaikuttavien tekijöiden määrä on yhteenlaskettuna suhteellisen suuri (ks. Maaranen 2017: liitteet). Laskutavasta riippuen arvoja tai arvokkuuden määrittelyssä huomioitavia tekijöitä on nimetty ainakin 60–64 kpl. Vain alle puolet niistä mainitaan useammassa yhteydessä (vrt. kaavio 1, taulukko 1).

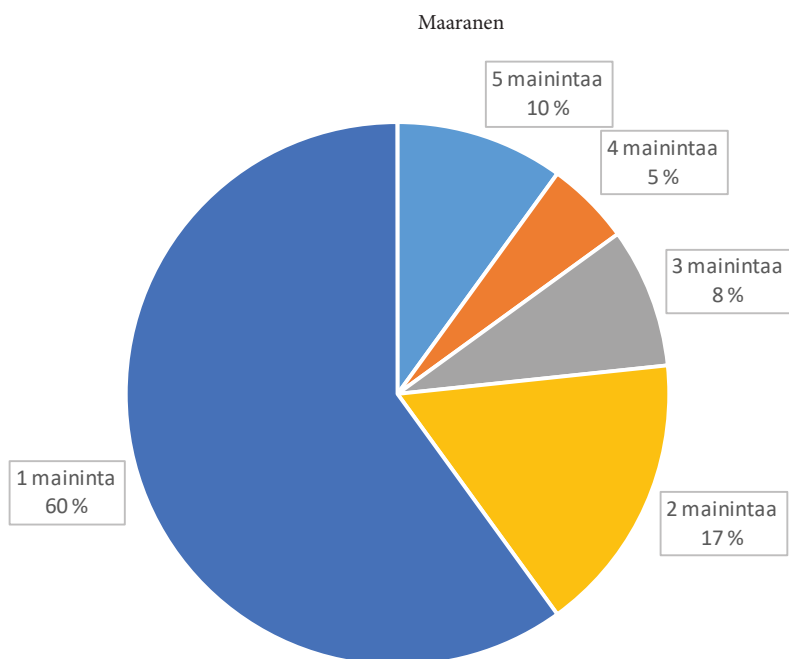
Kuusi tekijöistä mainitaan viidessä eri yhteydessä (taulukko 1). Niiden voi ajatella edustavan sellaisten tekijöiden kiteymää, josta ollaan eniten yhtä mieltä. Käytännössä niistä esimerkiksi identiteetti-arvo on kuitenkin vaikea määritellä – millaisesta tai kenen identiteetistä arvottamisen yhteydessä oikeastaan puhutaan? Luotettavimmin on määriteltävissä yhteys historialliseen tapahtumaan tai henkilöön. Harvinaisuuden ja tyyppinsä alkuperäisen edustajuuden arviointi edellyttävät riittävää ja luotettavaa tietoa kohdetyypistä sekä sen levinnästä. Pedagogisen arvon määrittelyssä vaikuttaa puolestaan esimerkiksi pedagoginen suuntaus, jota yhteisössä arvostetaan. Edellä mainituista viiden tekijän kohdalla arviointi tapahtuu suhteessa muihin tyyppien kohteisiin tai yksilöön/yhteisöön. Alkuperäisyys liittyy puolestaan kohteeseen itseensä eli sen tilaan. Alkuperäisyys-käsitteen sisällön määrittely vaihtelee jonkin verran eri yhteyksissä, joten sekään ei ole yksiselitteinen arvioinnissa.

Neljässä eri yhteydessä mainitut tekijät liittyvät kohteen säilyneisyyteen, luonteeseen ja tutkimukselliseen merkitykseen (taulukko 1). Ne ovat kytköksissä yksittäisen kohteen tilaan ja sen ilmaisemisiin asioihin. Erityisesti kerroksisuuden ja tutkimuksellisen arvon selvittämiseksi saatetaan tarvita arkeologisten kenttätöiden ja muun tutkimuksen tuottamaa tietoa. Säilyneisyyden/tuhoutuneisuuden kohdalla tilan arviointi riippuu siitä, miten käsitteet sisältöään määritellään.

Kolmessa yhteydessä mainitut tekijät ovat useimmin yksilön/yhteisön tilaan liittyviä (taulukko 1). Esimerkiksi elämyksellisyys tai sosiaaliset ja kulttuuriset merki-

Taulukko 1. Arkeologisen kohteen arvot ja arvokkuuden määrittelyyn vaikuttavat tekijät.

Arvo/arvokkuuden määrittelyyn vaikuttava tekijä	Maininnat eri yhteyksissä/kpl	Arvottamisen luonne
Alkuperäisyys	5	kohteen tila
Harvinaisuus	5	suhteessa muihin tyyppin kohteisiin
Identiteetti-arvo	5	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Pedagoginen arvo	5	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Tyyppinsä erinomainen edustaja	5	suhteessa muihin tyyppin kohteisiin
Yhteys historialliseen tapahtumaan tai henkilöön	5	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Kerroksisuus	4	kohteen tila
Säilymis-/tuhoutumisaste	4	kohteen tila
Tutkimuksellinen arvo	4	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Elämyksellisyys	3	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Koko/laajuus	3	kohteen tila
Kunto	3	kohteen tila
Sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset, kulttuuriperintöarvo	3	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Sosiaalinen ja kulttuurinen käyttöarvo	3	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Ainutlaatuisuus	2	suhteessa muihin (tyypin) kohteisiin
Hahmotettavuus	2	kohteen tila
Ikä	2	kohteen tila
Lähdearvo	2	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Maakunnallinen merkittävyys, alueellisuus	2	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Maisemallinen kokonaisuus, visuaaliset näkymät	2	ympäristön tila
Museaaliset ominaisuudet	2	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Paikallinen merkittävyys, paikallisuus	2	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Symboliarvo	2	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Tutkimushistoriallinen merkitys/tutkimushistoria	2	suhteessa yksilöön/yhteisöön
Ympäristön säilyneisyys	2	ympäristön tila

Kaavio 1. Arvojen ja muiden arvokkuuden määrittelyyn vaikuttavien tekijöiden mainintojen määrä arvoja koskevassa keskustelussa.

tykset voivat olla hyvin erilaisia yksilöstä ja yhteisöstä riippuen. Sama koskee myös sosiaalista ja kulttuurista käyttöarvoa. Kaksi kertaa eri yhteyksissä mainittuja arvoja ja arvottamiseen vaikuttavia tekijöitä on 11. Niistäkin suurimmassa osassa arviointi tehdään suhteessa johonkin muuhun, yleisimmin suhteessa yksilöön ja yhteisöön.

Yhteen vetäen voi todeta, että arkeologisten kohteiden arvottamista koskevan keskustelun tuloksena arkeologiassa ei ole pulaa ainakaan arvoista tai muista arvon määrittelyyn liittyvien tekijöiden tunnistamisesta. Sen sijaan arvottamisen yhteydessä huomioitavien tekijöiden valikoimisessa, määrittelyssä ja toisiinsa suhteuttamisessa on vielä keskusteltavaa. Epäselvältä vaikuttaa esimerkiksi se, mikä on todella arvo ja mikä vain arvoon muuten vaikuttava tekijä.

Perinnebiotooppien arvon arviointi

Perinnebiotooppien arvottaminen poikkeaa arkeologisen kohteiden arvon määrittelystä. Siinä lähtökohtana on arvoa lisäävien ja vähentävien tekijöiden tarkastelu. Perinnebiotooppien arvioinnissa huomioitavat tekijät ovat vakiintuneet jo 1990-luvun alkuun mennessä. Lisäksi niiden sisältö on yleensä selkeästi ja melko yksiselitteisesti kuvattu. Vuosien mittaan tekijöiden määrä on vain hieman lisääntynyt. (Maaranen 2017: 392–394.) Perinnebiotooppien arvoa lisääviä tekijöitä on noin 30–36 ja arvoa alentavia noin 19 laskutavasta riippuen. Yhteensä arvoa lisääviä ja alentavia tekijöitä on nimetty noin 55 kpl (taulukko 2). Arvoon vaikuttavien tekijöiden perusteella kohteen arvoluokaksi voi määritellä V (valtakunnallinen), M (maakunnallinen) tai P (paikallinen) (Pykälä et al. 1994: 12, 14–16.)

Arvoa lisäävät ja vähentävät tekijät on tarkemmin lueteltu ja määritelty inventointi- ja seurantaohjeissa. Ne kaikki edellytetään huomioitaviksi kohteen arvokkuutta pohdittaessa (taulukko 2). Arvoa nostavaa ja alentavaa tekijää voi arvioinnissa myös painottaa käyttämällä plus- ja miinusmerkkejä tarpeen mukaan. Arvoa nostavia tekijöitä ovat esimerkiksi edustavuus, harvinaisuus, monipuolisuus ja uhanalaisten lajien esiintyminen. Lisäksi arvoa nostavat muun muassa kohteella havaittava kiinteä muinaisjäännös, vanhat rakennukset ja kulttuurihistoriallisesti tai maisemallisesti merkittävä alue. Arvoa alentavia tekijöitä ovat esimerkiksi keinolannoitus, ojitus ja ylläpidon puuttaminen. Lisäksi arvoon kielteisesti vaikuttavat muun muassa vesakoituminen, pilattu lähiympäristö ja eläimille tuotu lisärehu. Arvoa nostavien ja alentavien tekijöiden luonnetta selostetaan tarkemmin ohjeistettaessa inventoijaa havaittujen asioiden kirjaamisessa. (Pykälä 1994: 13–14; Raatikainen 2009: 98; Kemppainen 2016: 19–20.)

Yhteen vetäen voi todeta, että perinnebiotooppien arvottamisessa arvoa lisäävät ja alentavat tekijät ovat suhteellisen pysyviä. Ainakin osittain ne tuntuvat liittyvän luonnontieteellisen tutkimuksen tuottaman tiedon kautta syntyneisiin käsityksiin. Tekijät eivät ole muuttuneet kovinkaan paljon, joskin niiden määrä on vuosien mittaan hieman lisääntynyt. Toisin kuin arvoa alentavilla tekijöillä, arvoa lisäävillä tekijöillä on jonkin verran yhtenevyyttä 2000-luvun lopulta alkaen käydyssä arkeologisten kohteiden arvottamisesta koskevassa keskustelussa esiintuotujen tekijöiden kanssa. Perinnebiotooppien arvoa alentavat tekijät ovat selkeästi luontoon ja luonnon hyödyntämiseen liittyviä.

Arvottamisen menettelyt

Perinnebiotooppien ja arkeologisten kohteiden arvottamisen menettelyt olivat pitkään samankaltaisia. Arvokkuuden

määrittäminen tapahtui kaksivaiheisen arvioinnin kautta. Ensimmäisessä vaiheessa inventoijat tuottivat tietoa maastossa havainnoimistaan kohteista ja tekivät ensimmäisen arvion arvokkuudesta. Perinnebiotooppien kohdalla tämä tapahtui määrittelemällä arvoluokka arvoa vähentävien ja lisäävien tekijöiden havainnoinnin perusteella (vrt. Pykälä et al. 1994: 7). Arkeologisten kohteiden inventoinnissa tämä tapahtui puolestaan määrittelemällä rauhoitusluokka (vrt. Uino 2000: 237–239). Toisessa vaiheessa kohteen arvokkuus määriteltiin uudestaan myöhemmin muun kuin inventoinnin tekijän työnä. Käytännössä tämä arviointi tapahtui erilaisen viiranomaistoiminnan yhteydessä. (Maaranen 2017: 224–226, 228–229.)

Kahdessa vaiheessa arvottamisen heikko kohta on tiedon välittyminen arvon määrittelyssä vaikuttavista tekijöistä. Kaikkea inventoijan arvottamisessaan huomioimia arvoja ei ole välttämättä kirjattu muistiin. Arvottaminen ei tämän vuoksi ole ollut välttämättä läpinäkyvää (vrt. Salastie 2009: 31–32). Perinnebiotooppien inventoinnin kohdalla läpinäkyvyyttä on pyritty parantamaan 2010-luvulla valtakunnallisten ohjeistuksien uudistamisella. Sen tuloksena muun muassa arvoa alentavat ja nostavat tekijät ovat kirjattavissa järjestelmällisesti inventoinnin yhteydessä lomakkeeseen. Lisäksi numeerinen arviointi on mahdollista. (Kemppainen 2016: 10, 17–20.)

Arkeologisten kohteiden osalta arvottamisesta inventoinnin yhteydessä luovuttiin puolestaan 2010-luvulla ensin kokonaan. Arkeologisten kenttätöiden laadun kehittämiseen liittyvissä ohjeistuksissa inventoijan edellytettiin vain tuovan esiin arvokkuuden arviointiin käytettäviä ominaispiirteitä. Tarkemmin näitä ominaispiirteitä ei mainittu tai kuvattu (Museovirasto 2013: 33, 15, 18; 2014: 17, 32.) Sittemmin arvottamiseen annettiin yksityiskohtaisia ohjeita historiallisen ajan kohteiden inventointien ohjeistuksissa. (Museovirasto 2015a: 10; 2015b: 12).

Taulukko 2. Perinnebiotoopin arvokkuuden määrittelyssä huomioitavat tekijät.

Arvoa lisäävät tekijät	Arvoa vähentävät tekijät
++ niitto ja rehun talteen kokoaminen	-- keinolannoitus
++ lehdestys	-- rehevöityminen
++ aiemmin lehdestetyt puut/lehdestetyt puut	-- maan muokkaus
++ valtakunnallisesti uhanalaiset lajit	-- kylvöt
++ harvinainen/runsas linnusto tai hyönteis-/sienilajisto	-- typpikasvien runsaus
+ /++ vanhojen maankäyttötapojen jatkuvuus	-- metsätaloudelliset puuston hakkuut
+ /++ harvinaiset kasvillisuustyytit	- torjunta-aineiden käyttö
+ laidunnus	- huonot hoidon järjestämisen mahdollisuudet
+ laiduntava eläinlaji ja -rotu perinteinen	- ojitus
+ edustavuus	- ylilaidunnus
+ harvinaisuus	- alilaidunnus
+ erikoisuus	- niukkalajisuus
+ monipuolisuus	- runsas karikkeen määrä
+ koko/laajuus	- metsitys
+ alueellisesti uhanalaiset lajit	- korkearuohoisuus
+ harvinaiset lajit	- heinittyminen/ruohottuminen
+ lajirunsaus	- vesoittuminen/pensoittuminen
+ kasvillisuuden mataluus	- pilattu lähiympäristö
+ edustava hakamaarakenne	- eläimille tuotu lisärehu
+ hakamaalla/metsälaitumella/lehdesniityllä erirakenteista, vanhaa puustoa	
+ maakivien runsaus	
+ kiinteä muinaisjäännös	
+ vanhoja rakennuksia	
+ vanhoja rakenteita (riukuaidat, kivirauniot ym.)	
+ kulttuurihistoriallisesti arvokas alue	
+ maisemallisesti merkittävä	
+ arvokas tutkimus-, opetus- ja virkistyskohde	
+ arvokas lähiympäristö	
+ seudun ainoita perinnebiotooppeja	
+ hyvät kehittymisen tai hoidon järjestämisen mahdollisuudet	
+ ei rehevöittävä laidunnus	
+ virkistyskohde	

Arkeologisten kenttätöiden laatuun liittyvässä ohjeistuksessa vuodelta 2016 annettiin myös neuvoja arvottamiseen. Ohjeistuksessa todettiin edelleen kohteiden merkitystä kuvaavia ominaisuuksia koskien se, että arviointia ei tehdä inventoinnin yhteydessä. Sen sijaan ohjeistettiin tuomaan esiin arvioinnin kannalta olennaisia ominaisuuksia kohteiden sanallisissa kuvauksissa (Museovirasto 2016: 6, 19, 34.). Arvottamiseen liittyvä heikkous läpinäkyvyyden osalta ei ole siten edelleenkaan muuttunut. Arvokkuuteen vaikuttavia tekijöitä ei välttämättä kirjata eritellysti tai yhdenmukaisesti millään tavalla. Tämä koskee sekä inventoinnin että viranomaistyön yhteydessä tehtävää arviointia.

Yhteenvetona voi todeta, että perinnebiotooppien ja arkeologisten kohteiden arvottamiseen liittyvät menettelyt ovat poikenneet toisistaan 2010-luvun aikana. Lisäksi jo aiemminkin niiden arvokkuuden määrittelyssä käytettävien tekijöiden luonne oli erilainen. Viime mainittu johtuu ainakin osittain siitä, että arvokkuuden määrittelyn tavoitteet ovat poikenneet toisistaan. Perinnebiotooppien arvokkuuden määrittelyssä on tavoiteltu tietoa kohteiden hoitoon liittyvien valintojen tekemistä var-ten (Pykälä et al. 1994: 7).

Arkeologisten kohteiden säilyttäminen on sen sijaan painottunut pitkään esihistoriallisen ajan kohteisiin, jotka katsotaan muinaismuistolailla (295/1963) rauhoitetuiksi ilman erillistä säilytettävien kohteiden valintaa. Tämän vuoksi esihistoriallisten kohteiden arvokkuuden määrittelyyn inventoinnin yhteydessä ei ole tarvittu virallisia ohjeita tarkemmin kuvattuine, arvoon vaikuttavine tekijöineen. Historiallisen ajan kohteiden kohdalla on kuitenkin nähty oleelliseksi valintojen tekeminen, minkä vuoksi niiden säilyttämisen yhteydessä mietitään väistämättä kohteiden arvokkuutta.

Arvoa ja arvottamista

Perinnebiotooppien ja arkeologisten kohteiden arvottamisen tapahtumakulku inventoinnin pohjalta on ollut pitkään hyvin samantapainen kaksivaiheisuudessaan. Sen sijaan arvottamisessa huomioitavat tekijät ja käytetyt arvoluokat ovat olleet erilaisia, eivätkä välttämättä edes tyhjentävästi kuvattuja. Tätä eroa selittää muun muassa säilyttämiseen liittyvän lainsäädännön erilaisuus. Kiinteä muinaisjäännös rauhoittuu muinaismuistolain (295/1963) nojalla ilman erillistä hallinnollista päätöstä. Sen sijaan perinnebiotoopin säilyttäminen luonnonsuojelulailla (1096 /1996: 10 §) edellyttää suojelualueen perustamisen erillisellä päätöksellä. Tämän vuoksi perinnebiotoopin säilyttämisessä on noussut lakiin perustuvan suojelun sijaan tärkeäksi arvokkaimpiin kohteisiin kohdennettava hoito. Kohdentamisessa tehtävien valintojen perustaksi tarvitaan luotettavaa ja perusteltua tietoa kohteiden arvokkuudesta.

Arkeologisten kohteiden ja perinnebiotooppien arvottamisen ero vaikuttaa liittyvän myös siihen, millaisiksi kohteet mielletään arvottamisen lähtötilanteessa. Perinnebiotooppien arvottamisessa kaikki kohteet ovat sinänsä yhtä arvokkaita, ja niiden arvottamisen yhteydessä tarkastellaan arvoa lisääviä ja vähentäviä tekijöitä. Lisäksi kaikkia kohteita arvioidaan tyypistä riippumatta samalla tavalla ja samoilla tekijöillä. Arkeologisten kohteiden arvottamisessa tehdään valinta heti alussa kohteiden välillä. Sen yhteydessä määritellään, onko kohde kiinteä muinaisjäännös vai ei. Sen jälkeen pohditaan arvojen ilmenemistä suhteessa kohteen ikään. Lisäksi eri tyyppisiä kohteita arvioidaan erilaisten tekijöiden perusteella. Näin arvokkuuden määrittelyssä käytettävien tekijöiden määrä voi kasvaa sitä suuremmaksi, mitä enemmän erilaisten kohteiden arviointiin käytettäviä tekijöitä nimitään.

Arkeologian arvoja ja arvottamista koskevassa keskustelussa vaikuttavat myös erilaiset näkemykset arvokkuudesta ja sen

määrittämisen tavoista. Esimerkiksi Johanna Enqvist (2016: 17, 123, 144–145) on arvioinut, että tiedeyhteisön ja hallinnon näkökulma on rajoittunut. Se ei muun muassa tavoita kaikkia muun yhteiskunnan näkökulmasta kohteisiin liittyviä arvoja. Tiedon lisääntyminenkin ei ole välttämättä antanut parempia perusteluita arkeologisen kohteiden arvoon liittyville käsityksille. Tämän säilytettävien kohteiden arvojen perustelemattomuuden Enqvist on arvioinut liittyvän esimerkiksi siihen, että arvokkuutta pidetään itsestään selvänä. Edellä kuvatun pohjalta vaikuttaakin siltä, että arvokkuuden itsestään selvyytensä pitäminen näkyy Museoviraston (2013; 2014; 2016) julkistamisissa Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuvaatimuksien ohjeistuksissa. Niissä mainitaan arvoja, joiden sisältöä ei tarkemmin selitetä. Näin inventoijan on itsestään tiedettävä, mitä arvot sisällöltään ovat.

Arkeologiassa esiintuoduista arvokkuuden määrittelyyn liittyvistä tekijöistä voi halutessa muodostaa arvottamisen työkalun (taulukko 3). Se ei kuitenkaan ole sellaisenaan välttämättä käyttökelpoinen. Työkalua tarkastelemalla voi kuitenkin pohtia nykyisiä käsityksiä arkeologisen kohteen arvokkuutta koskien. Kohteen tilaa ilmaisevat tekijät muodostavat työkalussa oman ryhmänsä. Silloin tarkastelun kohteeksi tulevat esimerkiksi alkuperäisyys/säilymis-/tuhoutumisaste/kunto, kerroksisuus ja koko/laajuus. Seuraavan ryhmän muodostavat suhteessa muihin kohteisiin arvioitavat tekijät, joita ovat muun muassa harvinaisuus ja tyyppinsä erinomainen edustajuus. Kolmannen ja monella tapaa vaikeimmin määriteltävän ryhmän muodostavat suhteessa yksilöön ja yhteisöön arvioitavat tekijät. Näitä ovat esimerkiksi identiteetti-arvo, pedagoginen arvo, yhteys historialliseen tapahtumaan tai henkilöön, tutkimuksellinen ja tutkimushistoriallinen arvo, elämyksellisyys, sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset ja sosiaalinen ja kulttuurinen käyttöarvo. Viimeisen ryhmän arvioinnissa muodostavat ympäristöön ja

maisemaan liittyvät tekijät, jotka ovat tosin arvoon liittyviä tekijöitä koskevassa keskustelussa jääneet vähille maininnoille.

Lopuksi

Arkeologisten kohteiden arvottamiseen liittyvässä keskustelussa on tuotu ilmi runsaasti erilaisia arvoja ja muita arvonn määrittelyyn liittyviä tekijöitä. Niiden käyttö on kuitenkin sidoksissa voimakkaasti kohteiden ikään. Esihistoriallisten kohteiden arvokkuuden määrittelyyn ei ole annettu virallisia ohjeita tarkemmin kuvattuine arvoineen. Historiallisen ajan kohteiden arvottamiseen liittyviä arvoja on sen sijaan julkistettu useassakin yhteydessä. Tämä liittyy ainakin osittain siihen, että arkeologisiin kohteisiin lukeutuu suuri määrä hyvin erilaisia kohdetyyppjä. Sen vuoksi kohteiden arvioinnissa käytettäviä arvoja voi olla vaikea tunnistaa ja määritellä yhdenmukaisesti.

Yhtenäisten arvojen valinta, sisällön määrittely ja nimeäminen ovatkin arkeologiassa vielä monin tavoin kesken. Määrittelytyön voi halutessa aloittaa keskusteluissa jo esiin tuotujen arvojen uudelleen punninnalla. Sitä kautta voi kuitenkin helposti päätyä toistelevaan aiemmin ilmi tuotua. Kaiken arvottamisen taustalla vaikuttaa nimittäin arvofilosofia. Tähän asti arvottamisen tekijöiltä tai arvoista keskustelevalta ei ole edellytetty arvofilosofian määrittämistä ja toimenpiteiden tai näkemysten perustelemista sen pohjalta (vrt. Vuojala 2014: 130). Sen vuoksi keskustelu arvoista jää helposti päättymättömäksi ja yhteisesti hyväksyttävimpien arvojen kiteyttäminen on hankalaa.

Jo keskustelussa esitettyjen arvojen punninnan ja listauksen tai uusien keksimisen sijaan tarvitaan sen miettimistä, millainen arvo arkeologisella kohteella on lähtökohtaisesti ja millaiseen arvofilosofiaan ajattelu perustuu. Sen lisäksi tarvitaan pohdintaa siitä, millaisia arkeologisiin kohteisiin liittyvät arvot ovat luonteeltaan.

Taulukko 3. Hahmotelma arvottamisen työkaluksi. Kursiivilla olevat on mainittu arvoja koskevassa keskustelussa harvemmin.

Arvioitavat asiat	Arvo/arvokkuuden määrittelyyn vaikuttava tekijä
Kohteen tilan arviointi:	Alkuperäisyys Kerroksisuus Säilymis-/tuhoutumisaste/kunto Koko/laajuus <i>Hahmotettavuus</i> <i>Ikä</i>
Suhteessa muihin kohteisiin arvioitavat asiat:	Harvinaisuus Tyyppinsä erinomainen edustaja <i>Ainutlaatuisuus</i>
Suhteessa yksilöön/yhteisöön arvioitavat asiat:	Identiteettiarvo Pedagoginen arvo Yhteys historialliseen tapahtumaan tai henkilöön Tutkimuksellinen arvo Elämyksellisyys Sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset, kulttuuriperintöarvo Sosiaalinen ja kulttuurinen käyttöarvo <i>Lähdearvo</i> <i>Maakunnallinen merkittävyys, alueellisuus</i> <i>Museaaliset ominaisuudet</i> <i>Paikallinen merkittävyys, paikallisuus</i> <i>Symboliarvo</i> <i>Tutkimushistoriallinen merkitys/tutkimushistoria</i>
Suhteessa maisemaan ja ympäristöön arvioitavat asiat:	<i>Maisemallinen kokonaisuus, visuaaliset näkymät</i> <i>Ympäristön säilyneisyys</i>

Tältä pohjalta on keskusteltavissa myös se, millaiset arvot ja muut arviointiin liittyvät tekijät ilmaisevat arkeologisen kohteen arvoa yhdenmukaisesti ja luotettavasti. Menettelyjenkin kohdalla olisi hyvä pohtia ensiksi arvottamisen lähtökohtaa. Vertailaanko yksittäisiä kohteita toisiinsa arvokkuuden perusteella, kuten nyt arkeologiassa tehdään? Vai ovatko kaikki kohteet yhtä arvokkaita, jolloin niitä vertaillaan toisiinsa arvoa lisäävien ja vähentävien tekijöiden arvioinnin jälkeen perinnebiotooppien arvottamisen tapaan? Vai onko arvottaminen mahdollista jollakin aivan toisella tavalla, mitä ei vain vielä ole oivallettu?

Bibliografia

Suulliset tiedonannot

Taskinen, H. & Uino, P. 2012. Helsingissä Museovirastossa 24.5.2012 Muinaismuistolain soveltamisen ja kehittämisen osaamisrin- gin tapaamisessa arvottamisesta keskus- teltaessa Helena Taskinen ja Pirjo Uino kertoivat, että Museovirastossa työsken- nelleen Matti Huurteen kertoman mukaan rauhoitusluokitus on alun perin syntynyt muinaisjäännösten suojelussa toimivien viranomaisten sisäiseksi työkaluksi. Se tuli julkiseksi seutukaavaliittojen alettua jul- kistaa muinaisjäännöksiä koskevat tiedot.

Arkistolähteet

Museovirasto 2008. Muinaisjäännösten merkit- tävyyden arviointi ja arvottaminen. Työ- ryhmän loppuraportti 27.8.2008. Helsinki: Museovirasto, Museoviraston arkisto. Jul- kaisematon selvitys.

Kemppainen, R. 2016. Perinnemaisemien inven- tointiohje. Varsinais-Suomen Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. Käsikirjoitus 4.1.2016. Julkaistaan Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen raportteja -sarjassa.

Verkkolähteet

Luonnonsuojelulaki. (1096/1996). <[http://www. finlex.fi/](http://www.finlex.fi/)> (Luettu 12.2.2017)

Muinaismuistolaki. (295/1963)<<http://www.finlex.fi/fi/>> (Luettu 12.2.2017)

Museovirasto. 2013. *Suomen arkeologisten kent- tätöiden laatuohjeet*. <<http://www.nba.fi/fi/File/1875/kenttatoiden-laatuohjeet.pdf>> (Luettu 1.4.2013)

Museovirasto. 2014. *Suomen arkeologisten kent- tätöiden laatuohjeet*. <<http://www.nba.fi/fi/File/2210/laatuohje.pdf>> (Luettu 24.4.2014)

Museovirasto. 2015a. *Maaseudun historiallis- ten asuinpaikkojen inventointi. Ohje 2015 (5.5.2015)*. <[http://www.nba.fi/fi/File/2722/ maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inven- tointi-ohje.pdf](http://www.nba.fi/fi/File/2722/maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inven- tointi-ohje.pdf)> (Luettu 25.3.2016)

Museovirasto. 2015b. *Ensimmäisen maail- mansodan aikaiset maalinnoitteet*. Ohje 3.12.2015. <[http://www.nba.fi/fi/File/2779/ ensimmaisen-maailmansodan-linnoitteet-ohje-2015.pdf](http://www.nba.fi/fi/File/2779/ensimmaisen-maailmansodan-linnoitteet-ohje-2015.pdf)> (Luettu 25.3.2016)

Museovirasto 2016. *Suomen arkeologisten kent- tätöiden laatuohjeet*. <<http://www.nba.fi/fi/File/2905/laatuohje-2016.pdf>> (Luettu 10.2.2017)

Tieteen termipankki. 2016. kiinteä muinaisjään- nös/muinaisjäännös. *Tieteen termipankki 13.10.2016: Arkeologia: kiinteä muinais- jäännös*. <[http://www.tieteentermipankki. fi/wiki/Arkeologia:kiinte%E4](http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Arkeologia:kiinte%E4)> (Luettu 13.10.2016)

Kirjallisuus

Enqvist, J. 2016. *Suojellut muistot. Arkeologi- sen perinnön hallinnan kieli, käsitteet ja ideologia*. Akateeminen väitöskirja. Hel- sinki: Helsingin yliopisto. <[http://urn.fi/ URN:ISBN:ISBN 978-951-51-2242-1](http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN%20978-951-51-2242-1)> (Lu- ettu 12.2.2017)

Enqvist, J. & Niukkanen, M. 2007. Historialli- sen ajan muinaisjäännökset – teoriassa ja käytännössä. T. Mökkönen & S.-L. Seppälä (toim.) *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja Media. Mikä on muinaisjäännös?* 7–14. Helsinki: Suomen arkeologinen seu- ra ry. <[http://www.sarks.fi/ap/ap2006/ ap2006_02_enqvist_niukkanen.pdf](http://www.sarks.fi/ap/ap2006/ap2006_02_enqvist_niukkanen.pdf)> (Lue- tu 10.2.2016)

Haapanen, A. & Heikkilä, T. (toim.) 1993. Mai- semanhoito. *Maisema-aluetyöryhmän mie- tintö I. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuo- jeluosasto, Mietintö 66/1992*. Helsinki.

Halinen, P. 2013. Muinaismuistolain epämää- räisiä ilmaisuja. J. Enqvist, J. Ruohonen & M. Suhonen (toim.) *Arkeologipäivät 2012. Suomen muinaismuistolaki 50 vuotta: vet- reä keski-ikäinen vai raihnainen vanhus & Arkeopeda – opetusta, opastusta, oppimis- ta*: 21–25. Helsinki: Suomen arkeologinen seura ry. <[http://www.sarks.fi/ap/ap2012/ ap2012_04_halinen.pdf](http://www.sarks.fi/ap/ap2012/ap2012_04_halinen.pdf)> (Luettu 25.5.2016)

Hallituksen esitys. 1962. Hallituksen esitys Edu- skunnalle muinaismuistoja koskevan lain- säädännön uudistamiseksi. *1962 vuoden valtiopäivät n:o 100*. Helsinki.

- Huurre, M. 1973. Esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. P. Purhonen & L. Söyrinki (toim.) *Arkeologin kenttätöitä*: 27–56. Helsinki: Gaudeamus.
- Keisarillinen asetus (16/1883). Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus muinaisainkaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta. *Suomen-Suuriruhtinaanmaan Asetus=Kokous*. 1883, No. 16.
- Maaranen, P. 2017. *Neljä näkökulmaa maisemaan. Havaintoja menneisyyden ihmisen ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta eteläisimmän Suomen alueella*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2962-8>> (Luettu 8.3.2017)
- Maaranen, P. & Kirkinen, T. (toim.) 2013. *Muinaisjäännösten merkittävyyden arviointi -työseminaari 9–10.4.2013*. Helsinki: Museovirasto & Helsingin yliopisto. <<http://hdl.handle.net/10138/42375>> (Luettu 8.2.2017)
- Moore, A. M. 2004. Values, Objectivity, and Relativism. *The Journal of Value Inquiry* 38: 75–90. <<https://www.nyu.edu/projects/nissenbaum/papers/values,%20objectivity,%20and%20relationalism.pdf>> (Luettu 27.5.2016)
- Niukkanen, M. 2000. Asutus- ja elinkeinohistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. P. Maaranen & T. Kirkinen (toim.) *Arkeologinen inventointi, opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*: 208–219. Helsinki: Museovirasto.
- Niukkanen, M. 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojeleminen. *Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita* 3. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Nurmio, H. 2000. Luonnon itseisarvon ja välinearvon dilemma. *Niin & näin* 3/2000: 18–26. <<http://www.netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn003-05.pdf>> (Luettu 18.10.2016)
- Purhonen, P., Hamari, P. & Ranta, H. (toim.) 2001. *Maiseman muisti. Valtakunnalliset merkittävät muinaisjäännökset*. Helsinki: Museovirasto.
- Pykälä, J., Alanen, A., Vainio, M. & Leivo, A. (toim.) 1994. Perinnemaisemien inventointiohjeet. Vesi- ja ympäristöhallitus, luonnonsuojelututkimusyksikkö. *Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja*, nro 559. Helsinki.
- Raatikainen, K. 2009. Perinnebiotooppien seurantaohje. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja*, Sarja B 117. Helsinki: Metsähallitus.
- Salastie, R. 2009. Tieteen ja kulttuuriperinnön suhteesta. *ICOMOS Suomen osaston jäsen-tiedote* 2: 31–34.
- Schwartz, S. H. 2012. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture* 2 (1). Article 11. <<http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>> (Luettu 27.5.2016).
- Schwartz, S. H. 1992. Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology* 25: 1–65. <<http://kodu.ut.ee/~cect/teoreetiline%20semi-nar%2023.04.2013/Schwartz%201992.pdf>> (Luettu 27.5.2016).
- Uino, P. 2000. Liite 2. Inventoinnin raportointi ja muinaisjäännösrekisteri – alustava ohjeisto. P. Maaranen & T. Kirkinen (toim.) *Arkeologinen inventointi, opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*: 236–245. Helsinki: Museovirasto.
- Vuojala, P. 2014. Paradoxseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroinnissa. K. Kovanen, M. Ehrström, M. Häyrynen, M. Vepsä & A. Kivilaakso (toim.) *Rakennus-suojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta. Building Conservation in Our Time. Essays on the Conservation of the Built Environment*: 129–135. ICOMOS Suomen osasto r.y. Porvoo: Bookwell.
- Päivi Maaranen (FT) työskentelee erikoistutkijana Museovirastossa.
paivi.maaranen@museovirasto.fi